

*До спеціалізованої вченої ради Д 35.051.17
по захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня доктора політичних наук
у Львівському національному університеті
імені Івана Франка*

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію ЗАХАРЕНКА Костянтина Володимировича «Інституційний вимір інформаційної безпеки України: трансформаційні виклики, глобальні контексти, стратегічні орієнтири», подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Одним із складників державотворчого процесу в Україні є розвиток теорії і практики забезпечення національної безпеки, а в її межах – теорії і практики забезпечення інформаційної безпеки. Враховуючи повну відсутність націєбезпечних напрацювань на момент набуття Україною державно-політичної незалежності, варто констатувати певний прогрес в усвідомленні феномену національної безпеки та способів її забезпечення. Водночас так само слід вказати на невинне зростання загроз і ризиків, спрямованих проти національної (інформаційної) безпеки певного державного утворення. Це означає, що ні Україна, ні жодна інша держава сучасності не може вважатися повністю убезпеченою у конфліктних взаєминах, що розгортаються як у її внутрішньому просторі, так і на міжнародній арені. Відповідно, наукові розробки з питань національної (інформаційної) безпеки є затребуваними з боку і держави, й структур громадянського суспільства, й окремих громадян, причетних до створення та функціонування інформаційного простору України.

Крім того, проблематика інформаційної безпеки має додаткове джерело безперервного підживлення у вітчизняних державотворчих реаліях, якого не мають інші країни. Йдеться про гібридну війну РФ проти України, надзвичайно важливою складовою якої була й залишається інформаційна (інформаційно-психологічна) війна. Почавшись задовго до 2014 р., російська інформаційна кампанія проти України має значну кількість практичних втілень (акцій, диверсій, провокацій, диверсій, ударів, операцій) та їх безперервних модифікацій (тематичних, адресних, мовних, регіональних, темпоральних та ін.). Як наслідок, спектр загроз інформаційного походження так само постійно зростає, що потребує від України належних контр-дій.

Наведені аргументи свідчать, що дисертаційне дослідження, предметом якого є функціональний вплив державних та недержавних інститутів на формування політики інформаційної безпеки України, слід визнати актуальним, потрібним у теоретичному й практичному значеннях, розрахованим на широку зацікавлену аудиторію.

У представленій до захисту дисертації К.Захаренком запропоновано комплексне пізнання інституційного виміру інформаційної безпеки України з урахуванням трансформаційних викликів, глобальних контекстів та стратегічних орієнтирів. Послідовність гносеологічних дій, обрана автором, дозволила успішно виконати його головну мету – концептуально визначити суб'єктність політичних інститутів, які стосуються забезпечення інформаційної безпеки Української держави і суспільства, а також проаналізувати їх розвиток в умовах розгортання глобалізаційних процесів та посилення агресивних дій Росії щодо інформаційного поля України.

Задля виконання вказаної вище мети дисертантом здійснено наступне: на основі аналізу основних джерел та визначення детермінант, що стосуються питань національної безпеки, досліджено теоретико-методологічні особливості феномену «інформаційна безпека» суспільства, з'ясовано основні параметри даного поняття; вивчено параметри вітчизняного правового поля щодо регулювання інформаційної безпеки, структуровано сукупність відповідних політико-правових актів, окреслено нормативно-правові прогалини, що послаблюють державне й суспільне реагування на виклики інформаційній безпеці; порівняно національну нормативну базу з питань інформаційної безпеки з міжнародними нормами та практикою забезпечення інформаційної сфери; здійснено концептуальну фіксацію глобального рівня проблеми інформаційної безпеки та уточнено розуміння природи останньої; проведено концептуально-теоретичний аналіз суб'єкт-об'єктних характеристик інформаційної безпеки держави та суспільства; розкрито інституційну складову проблеми інформаційної безпеки (визначено ролі державних, партійних, громадських органів, установ, організацій у формуванні інформаційно-безпекових пріоритетів суспільства та держави); окреслено коло організаційно-управлінських акторів, що безпосередньо впливають на стабілізацію (дестабілізацію) інформаційно-безпекової ситуації в країні; проаналізовано діяльність мас-медіа в контексті забезпечення інформаційної стабільності (на її основі – інформаційної безпеки) в державі; вивчено можливості ефективної протидії інформаційно-деструктивним впливам, що мають внутрішньо-українське та зовнішнє походження.

На наш погляд, запропонована дисертантом гносеологічна матриця дослідження є цілком прийнятною та пізнавально вираженою, дозволяючи побудувати несуперечливий теоретико-практичний конструкт з питань наукового висвітлення інституційного виміру інформаційної безпеки України.

Відповідно до завдань роботи здобувачем обрано за основу адекватний методологічний інструментарій, що кристалізувався в авторський цілісно-системний підхід, який дав змогу повною мірою розкрити багатоаспектність досліджуваної теми.

Дослідження К.Захарченка має чітку, логічну композицію. Усі його ключові елементи оформлені належним чином. Структура дисертаційного

дослідження зумовлена комплексом поставлених автором завдань і включає в себе вступ, шість розділів, поділених на підрозділи, висновки, список використаних джерел і літератури. Стиль роботи є чітким, лаконічним, базованим на необхідній аналітичній основі.

Дисертанту вдалося довести, що, незважаючи на досить широку палітру різнопланових досліджень з питань інформаційної безпеки, у науковому просторі України бракує комплексного наукового погляду на суб'єкту (суб'єкт-об'єкту) основу здійснюваних та необхідних інформаційних опцій, конче потрібних для урівноваження ситуації у протистоянні з викликами сучасного світу, де РФ виступає головним, проте не єдиним генератором інформаційної напруги антиукраїнського спрямування.

Привертає увагу значна кількість наукових джерел (українських та закордонних) з питань інформаційного суспільства, інформаційної безпеки, інформаційних загроз та інших інформаційно-детермінованих аспектів соціогенезису. Вказано на дисертаційні дослідження, предмет яких поширюється на сферу інформаційних взаємин. Виокремлено роботи з державного управління, у тому числі з питань інформаційної безпеки. Узагальнено нормативно-правову базу щодо становлення в Україні інформаційного суспільства та пов'язаних з цим загроз. Враховано міжнародні документи, що стосуються процесів інформатизації сучасних суспільств. На цій основі розглянуто ключові поняття, що стосуються сфери інформаційної безпеки, необхідні наукові підходи та правові визначення.

Слід погодитись з дисертантом, що простір інформаційної безпеки в Україні є лише частково усвідомленим з позицій політичної науки: «Категорія і феномен інформаційної безпеки, навіть теоретико-методологічно, є надзвичайно багатовимірними, складними та поліморфними, про що засвідчує той факт, що їх часто аналізують у рамках різних парадигм, підходів, концептуалізацій і вимірів, а також у широкому та вузькому розумінні» (С. 68). Не дивно, що простежується недостатня узгодженість пізнавальних позицій різних авторів, запропонованих ними методологічних платформ та понятійно-категоріальних одиниць щодо заявленої проблематики. Як наслідок, нормативно-правове регулювання інформаційних відносин (включно з їх безпековою складовою) є неповним та багато в чому суперечливим.

Приємне враження справляє обізнаність дисертанта з правовим забезпеченням сфери інформаційної безпеки в Україні. Ним критично проаналізовано не лише відповідні нормативно-правові акти (Конституція України, закони, укази), а й ініціативні проекти окремих установ, що стосуються предмету дослідження. Цьому сприяють доречні посилання на аналітичні дослідження академічних структур (зокрема Інституту держави і права імені В.Корецького НАН України). При цьому формулюється цілком справедливий висновок: «Інституційне та правове забезпечення інформаційної безпеки досі залишається фрагментарним» (С. 84). Задля подолання такої

ситуації дисертантом пропонується більше опиратися на рекомендації міжнародних організацій (ООН, Ради Європи, ОБСЄ), а також досвід інших держав (США, Великої Британії, ФРН, Франції) (С. 97-104).

Важливим моментом дисертації є дослідження інформаційної безпеки політичних суб'єктів (держав) у контексті подальшого розгортання й посилення глобалізаційних процесів. Це стосується як позитивних, так і негативних аспектів інформатизації сучасного світу. Небезпідставно виокремлюються інформаційні протистояння, інформаційні агресії, інформаційні диверсії, інформаційні війни (С. 141), які в умовах невинного удосконалення інформаційної інфраструктури наявних суспільств стають доступними для зацікавлених ініціаторів глобальної чи регіональної дестабілізації. Ідентифікаторами поступової ескалації конфліктних форм інформаційної взаємодії виступають інформаційні загрози, які мають нормативно-правову та аналітично-публічну фіксацію.

Не менш важливими слід визнати суб'єкт-об'єктні виміри інформаційної безпеки. До основних суб'єктів інформаційних впливів дисертант пропонує віднести державу, ЗМІ, журналістські спільноти, громадські об'єднання, аналітичні центри, комерційні структури (ІТ-кампанії), політичні партії, операторів та провайдерів телекомунікацій та ін. Суб'єктом № 1, на його погляд, була й залишається держава: «Суб'єкт-об'єктні відносини у системі інформаційної безпеки, на наш погляд, великою мірою залежать від діяльності державних структур загалом, а у контексті пропонованої проблематики – від інститутів інформаційної безпеки, які функціонують в системі державного управління й адміністрування» (С. 148). Разом з тим у демократичних країнах, на противагу авторитарним, держава є штучно послабленою політичною конструкцією. У випадку накопичення інформаційних загроз виникає гостра необхідність доповнення державних зусиль громадськими, виконання недержавними структурами широкого спектру обов'язків щодо інформаційного забезпечення політичної системи та суспільства загалом. Успішне виконання цього завдання безпосередньо пов'язане з їх патріотичним настроєм, ціннісним вибором, громадянським позиціонуванням. У випадку наявності названих духовних утворень проблема інституційного забезпечення інформаційної безпеки є цілком вирішуваною. Проте в цьому випадку ми виходимо на проблему суспільно-політичної зрілості та національної самодостатності. Суспільна аморфність є прямим запрошенням до інформаційного нападу з боку іншого суб'єкта, інтереси якого є діаметрально протилежними.

Стає зрозумілим, чому на сторінках дисертації детально проаналізована інформаційно-безпекова діяльність державних інститутів. Доречно здійснено інституційно-функціональне розмежування попередніх та чинних державних органів у сфері інформаційної безпеки. Сформульовано висновки стосовно дієвості відповідних інституцій в умовах перманентного накопичення різнопланових інформаційних загроз. Дисертант на поліваріантній основі

аналізує принципове питання у контексті інформаційного забезпечення держави і суспільства: «Яким чином модернізувати інформаційну політику України?» (С. 212-218). При цьому ним не нав'язуються однозначні рекомендації, а створюються інтелектуально-пізнавальні умови самостійного пошуку відповіді на поставлені питання.

Помітне місце у структурі дисертаційного дослідження належить вивченню консолідуючого потенціалу громадянського суспільства у системі інформаційної безпеки, чинникам його дестабілізації, ЗМІ як інститутам інформаційної безпеки. Увага до громадянського суспільства пояснюється досвідом 2014 р. Саме тоді громадянське суспільство виявилось фактичним рятівником України, оскільки державні структури були або відсутніми, або недієздатними. З моменту Революції Гідності 2013-2014 рр. громадянське суспільство в Україні аж ніяк не втратило своїх політико-формуючих позицій. У роботі ця обставина цілком доречно виокремлюється.

Прикінцевим моментом дослідження є стратегічні орієнтири протидії зовнішнім і внутрішнім інформаційно-дестабілізаційним впливам в умовах гібридної війни. З боку дисертанта звучать рекомендації щодо оптимізації діяльності Української держави з питань забезпечення інформаційної безпеки. Їх слід визнати цілком доречними, хоча й не прописаними до рівня практичних рекомендацій державним органам, про які йшлося вище. Дисертант правий, коли наголошує на необхідності зосередження головної уваги в контексті забезпечення інформаційної безпеки України на РФ як головному суб'єктові продукування інформаційних загроз. Їх метою є спочатку інформаційне спотворення, а потім й політичне знищення України (С. 353-362). У такий спосіб додатково підкреслюється значення інформаційної безпеки як необхідної й водночас достатньої умови поступального розвитку України.

Якщо узагальнити, то кожен розділ дисертації К.Захаренка, відповідно до науково-дослідницьких завдань, є інформаційно забезпеченим та змістовно насиченим, розкриває важливі аспекти обраної теми, має розгорнуті висновки. Усі розділи дисертації органічно взаємопов'язані та мають внутрішню логіку викладення матеріалу. У загальних висновках повністю розкрито результати дослідження та окреслено авторське розуміння сутності предмету дослідження. Це свідчить про належний рівень наукової компетенції та професійної кваліфікації дисертанта, доречне використання особистого досвіду роботи в інформаційній (мас-медійній) сфері.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній науці ключовим проявом процесу ескалації викликів і ризиків, спрямованих проти інформаційної безпеки, визнано втрату національної ідентичності, державного (інформаційного) суверенітету, який справедливо визнається головною ознакою державної самостійності та правосуб'єктності. Доведено, що в системі інформаційної безпеки важливе місце посідає інформаційна безпека нації, яка вбирає в себе захист неповторних національно-

культурних цінностей, історичних традицій, пам'яті, мови, унікальних субкультур. Встановлено, що саме рівень інформаційної безпеки визначає стан розвитку політичної, соціально-економічної, оборонної та ін. компонентів національної безпеки України, а деструктивні інформаційні впливи мають фактично загальносуспільне поширення. Обґрунтовано, що мережа державних інститутів, покликаних забезпечувати інформаційну безпеку України, має будуватись за принципом стримувань і противаг, бути під громадянським контролем, демонструвати постійну готовність до комунікації з мас-медіа, прозорість у своїх рішеннях, а також зрозумілість дій для міжнародних партнерів.

Крім того, виконано наступні пізнавальні дії, сумарний ефект яких посилює наукову новизну дисертації та забезпечує її кінцевий результат. Зокрема, поглиблено розуміння того, що інформаційна безпека у її структурно-функціональному вимірі має бути орієнтована насамперед на захист прав людини і громадянина, забезпечення національно-культурного розвитку та всебічний захист державного суверенітету. Запропоновано усвідомлювати інформаційну безпеку в контексті творення єдиного функціонально-життєвого простору, побудованого на цінностях патріотизму, гідності, державотворення. Опрацьовано кілька ключових моделей взаємодії ЗМІ та держави (незалежної преси, соціальної відповідальності, демократичного представництва, радянського диктату, авторитарного домінування та розвитку). Поглиблено підхід, відповідно до якого найбільш вразливим для агресивних інформаційних операцій є соціальне середовище, що складається з апатичних щодо політики осіб, соціально-пасивних, нігілістично налаштованих, недостатньо освічених, світоглядно збіднених індивідів. Додаткових аргументів набув висновок, що визначальною інформаційною загрозою національній безпеці виступає маніпуляція суспільною свідомістю, яка чинить дестабілізуючий вплив на інформаційні ресурси країни, її інформаційну інфраструктуру, окремих громадян. Оновлено розуміння критерію ефективності інформаційної політики держави, яка має не лише відповідати міжнародним стандартам, але й бути спроможною захищати національні інтереси, адекватно реагувати на виклики, долати загрози. Деталізовано основні форми та умови колективної протидії маніпулятивним впливам. До останніх віднесено: просвітницьку діяльність, фахове розвінчування маніпуляцій, моніторинг діяльності мас-медіа, створення умов конкурентного розвитку ЗМІ, вироблення та популяризацію критеріїв оцінки суспільної та політичної відповідальності представників влади.

Позитивне враження справляють рукопис дисертації та автореферат, які повністю відповідають нормам продукування наукових текстів. Автореферат дисертації за структурою та змістом відповідає вимогам, які ставляться МОН України. У тексті автореферату відображено основні положення, результати та висновки здійсненого дослідження. Зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними. Відчувається, що обрана для захисту наукова

проблема ретельно вивчена та опрацьована автором, а для її всебічної аргументації задіяний значний обсяг фахової літератури та емпіричних джерел.

Загальна концепція роботи апробована на конференціях всеукраїнського та міжнародного рівнів. Результати дисертації викладені у 32 одноосібних публікаціях.

Відзначаючи високий науково-дослідницький рівень виконаної К.Захаренком дисертаційної роботи, яка характеризується актуальністю, новизною, оригінальністю й завершеністю, на нашу думку, деякі її положення й узагальнення потребують уточнень та викликають потребу в обговоренні.

1. Систематизуючи методи, використані у дослідженні, дисертант не вказує на синергетичний. Між тим сфера духовного виробництва (до якої належить інформаційна) за своєю природою містить значний компонент ірраціональності. Ймовірність продукування непрогнозованих, алогічних, необґрунтованих, штучно агресивних (у тому числі фейкових) інформаційних продуктів у сфері сучасних міжсуб'єктних комунікацій є надзвичайно високою. Доцільно було б послатись на синергетичну методологію як спосіб пізнання алогічно-ірраціонального компоненту інформаційних обмінів.

2. Дисертант використовує у дослідженні термін «система інформаційної безпеки». Виграшним моментом дисертації могли б стати її визначення, структурно-функціональна деталізація, специфіка нормативно-правового забезпечення, особливості функціонування в умовах мирного часу та воєнно-гібридного напруження, а також субординаційні залежності між системами національної та інформаційної безпеки.

3. Законодавчим приписом безпекової діяльності глави Української держави (Голови Ради національної безпеки і оборони України) є оновлення Стратегії національної безпеки України. Важливість даного повноваження полягає у можливості нового акцентування проблематики національної безпеки з боку демократично обраного Президента України та його «політичної команди». Стратегії національної безпеки України вводились у дію у 2007, 2012, 2015, 2020 роках (з них остання є чинною). Проглядається пряма кореляція між стратегічним мисленням глави держави у безпековій сфері та його ініціативами з питань практичного забезпечення інформаційної безпеки України. Етапність розвитку інформаційно-безпекової тематики в Україні доречно було б пов'язати з конкретними державними лідерами та їх особистим внеском у забезпечення України, в тому числі в інформаційному вимірі.

4. Назва роботи містить деякі метафоричні мотиви, що додатково підкреслює намагання дисертанта осмислити суперечливий характер вітчизняних інформаційних процесів на тлі світового зміцнення інформаційної влади. Проте в такому випадку незайвим кроком виглядало б пояснення власне «трансформаційних викликів», «глобальних контекстів» та «стратегічних орієнтирів», винесених у назву. Тим більше що вони не звучать у предметі дослідження.

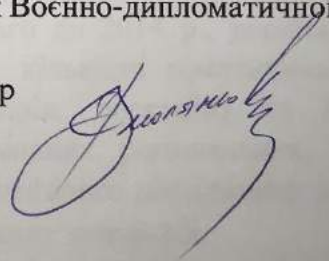
5. На сторінках роботи спостерігається певна неузгодженість між термінами «інформаційні загрози», «інформаційні виклики», «інформаційні ризики», «інформаційні небезпеки». В цьому проглядаються загальні вади теорії національної безпеки, де різними авторами будуються різні за інтенсивністю та масштабами ланцюги впливів, спрямованих проти держави. Досить часто в різних наукових джерелах спостерігається необґрунтована синонімізація «викликів», «небезпек», «загроз» та «ризиків», змішування західних та вітчизняних понятійно-категоріальних одиниць. Враховуючи таку неузгодженість, дисертанту слід було б пояснити авторську ієрархію деструктивних впливів на стан інформаційної безпеки держави і суспільства, розмежувати згадані виклики, небезпеки, загрози, які в західній інтерпретації трактуються як ризики.

Разом з тим, дані зауваження не применшують значення пізнавально-аналітичних можливостей автора, втілених у даній дисертації. Їх доречно вважати напрямом посилення його дослідницького потенціалу, перспективними темами подальших наукових розробок.

Висновок. Аналіз тексту дисертації К.Захаренка «Інституційний вимір інформаційної безпеки України: трансформаційні виклики, глобальні контексти, стратегічні орієнтири» за своєю актуальністю, новизною, обґрунтованістю наукових положень і висновків, теоретичним й практичним внеском, достовірністю отриманих результатів відповідає існуючим вимогам МОН України, викладеним у пп. 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р. та № 607 від 15.07.2020 р.), а здобувач Захаренко Костянтин Володимирович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент:

провідний науковий співробітник Воєнно-дипломатичної академії імені Євгенія Березняка
доктор політичних наук, професор

В.Ф. Смолянук

“ 22 ” квітня 2021 року

Підпис Смолянук В. Ф. завідаю.
Начальник відділу персоналу та документального забезпечення
Воєнно-дипломатичної академії імені Євгенія Березняка

Юрій НОВОХАТНИЙ